

דברי פתיחה

דבר העורכת: טליה אלון

יהודי טומן בחובו חוויה טרנסצנדנטלית שנמצאת מעבר לפילוסופי. גישה זו, לדבריו, צריכה להנחות אותנו בבואנו להתייחס להגות יהודית.

נסיים ברוח הדברים שנשא נשיא אוניברסיטת בר אילן, פרופ' דניאל הרשקוביץ, כי הדרך הטובה ביותר ללמוד היא באמצעות חילופי דעות. לא זו בלבד, אלא שמנהיגות מתבטאת ביכולת להקשיב וללמוד מאחרים.

בהמשך לדבריו של נשיא האוניברסיטה, ולכנס שביטא מגוון של דעות, תחומי מחקר והשקפות עולם, אנו מציגים לפניכם בגיליון מגוון של קולות, דעות ואפיקי מחשבה שונים הנוגעים לפניה השונים של מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי, חינוכי ואקדמי כאחד. בגיליון שלפניכם תמצאו את תוכנית הכנס ואת דבריהם של פרופ' אליעזר שביד, ד"ר אבי אלקיים, ד"ר חנוך בן פזי, את התרשמותו של פרופ' דוד בנון מהמושב שעסק בהגות יהודית בצפון אפריקה, שיחה עם פרופ' שביד על הפילוסופיה היהודית במערכת החינוך והאקדמיה בישראל, וכן שיחה עם פרופ' שביד על הפילוסופיה היהודית במערכת החינוך והאקדמיה בישראל. כל אחד מהחוקרים הללו מציע נקודת מבט שונה ומעשירה. בהמשך לספרו של הסופר הארגנטינאי חורחה לואיס בורחס, "גן השבילים המתפצלים", הביטאון מוצע לכם כמעין מפה לשוטטות מחשבתית, למידה והרחבת אופקים.

במושב הכנס ניתן לצפות בקישור: [כנס החוגים למחשבת ישראל 2017](#)
קריאה מהנה.

כפרויקט חינוכי, וקרא לאקדמיה למלא את יעודה המקורי: לחנך. לדבריו, הגדרת מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי נעוצה בלימוד תורה ופילוסופיה, שתי דרכים המשלימות זו את זו, תוך כדי פירוש, פיתוח ויישום במציאות.

ד"ר חנוך בן פזי המשיך את דברי שביד, ונדרש לאופן הלימוד. לדבריו, מחשבת ישראל כפרויקט חינוכי, כפי ששביד מכוון אליו, חייבת להיעשות מתוך לימוד פילוסופי, המתעמק בטקסט ולא מתאר תהליכים היסטוריים גרידא. פרופ' זאב הרוי, גרס כי פילוסופיה יהודית משלבת בין תורה לפילוסופיה, בין השאר, באמצעות פרשנות פילוסופית לטקסטים יהודיים. כמו שביד, גם הוא מתאר מציאות אקדמית שבה היהדות והפילוסופיה משלימות זו את זו וחיות יחדיו בשלום.

ד"ר אבינועם רוזנק, התייחס לשאלה מהי פילוסופיה יהודית באופן פרטיקולרי, ונדרש לפער שבין התיאוריה לידע המעשי. לדידו, טקסט פילוסופי-

הגיליון שלפניכם מוקדש לכנס החוגים למחשבת ישראל שהתקיים במחלקה בסוף ינואר. ניכר כי כבר אירוע הפתיחה, רב-שיח שעסק במחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי, ביטא את רב-הגוניות של התחום, ואת הדעות והקולות השונים.

את הכנס פתח ד"ר יצחק (צחי) הרשקוביץ, בהתייחסו לסיתתה שבין קבלת המסורת לידיעה הנתפסת בלב, שמביאה אדם לדבקות ולהשגת תובנות חדשות.

דיקן הפקולטה למדעי היהדות, פרופ' אליהו עסיס, התייחס אל הקשרים החזקים בין תחומי הדעת השונים של מדעי היהדות. לדבריו, לא ניתן להבין את ההגות היהודית מבלי להכיר את תולדות העם היהודי, ומבלי להעמיק במקורות שממם ינקה לאורך הדורות. עסיס קרא להמשיך לשלב בין הנוקשות והגמישות – מחד גיסא העמידה האיתנה מול המציאות ומאידך גיסא היכולת להתערות ולהחזיק מעמד, כפי שעשה העם היהודי לאורך כל שנות קיומו.

בעוד פרופ' עסיס התייחס אל מדעי היהדות כשיח פנים-יהודי המזין את עצמו, ד"ר אבי אלקיים, ראש המחלקה, נדרש אל מחשבת ישראל הן באופן פרטני והן בפרספקטיבה רחבה. אלקיים קרא להפוך את מחשבת ישראל לנוכחת בציבוריות הישראלית, וכן לערוך שינויים פנימיים בתוך התחום: לטפח את חקר ההגות היהודית והמדעים היהודיים, וליצור עיון משווה עם מקורות לא יהודיים.

פרופ' אליעזר שביד, חתן פרס ישראל, הגדיר את מחשבת ישראל

דברי פתיחה לכנס החוגים למחשבת ישראל

ד"ר אבי אלקיים, ראש המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן

אלי עסיס, דיקן הפקולטה למדעי היהדות, המכיר בחשיבותה הסגולית של המחלקה למחשבת ישראל ועל כך אני מודה לו מקרב לב.

יש לציין כי השבר אינו מורגש רק באוניברסיטאות. אף החוגים למחשבת ישראל במכללות הולכים ומתמעטים. רק לאחרונה התבשרתי כי החוג למחשבת ישראל במכללת אורנים בקריית טבעון נסגר בשנה הבאה. ידידי ד"ר ישראל קורן היצר בפני כי למעשה אין בצפון הארץ שום מוסד אקדמי המכשיר מורים להוראת מחשבת ישראל בבתי הספר התיכוניים.

אנו חייבים לשנס מותניים ולנסות להציל את החוגים למחשבת ישראל. השינוי חייב להיות כפול: אנחנו צריכים להשתנות ולהתאים את עצמנו לצורכי הדור, לשאלותיו ולבעיותיו האקסיסטנציאליות, גם להיות יותר נוכחים בתרבות הישראלית. השיח המחקרי של מחשבת ישראל כאילו מנותק מהפעילות הפוליטית, הדתית, החברתית והכלכלית של מדינת ישראל. יש לעשות מאמץ ניכר על מנת להחדיר את השיח של מחשבת ישראל לתוככי השיח של התרבות הישראלית בכללה. הנני משוכנע כי שינוי מצב תודעה זה יאתגר ביתר עוצמה את הדור הצעיר ויעוררו להעמיק את ידיעותיו בתחומי הפילוסופיה היהודית והקבלה.

אני שוב מודה לכל ארבעים החוקרים שהגיעו אלינו מכל קצוות הארץ לכנס חשוב ומרכזי זה, רובם חוקרים צעירים בתחום המחשבה היהודית, דבר המלמד על התסיסה, הרענונות, החדשנות והיצירתיות של חקר מחשבת ישראל במדינת ישראל בימינו אלה.

ואחתום בפסוק

**וְהַמְשִׁכִּים יִזְהָרוּ כְּזֶהֱרָה הָרָקִיעַ
וּמַצְדֵּיקֵי הָרָבִים כְּכֹכְבִּים לְעוֹלָם וָעֶד**
(דניאל יב, 3)

תלמידיו ואף גם רבנים ציונים דתיים. זו אף זו, המיסטיקה היהודית נחקרת כיום על פי רוב בראי השיח התיאולוגי הפנים-יהודי וכדאי לעורר את הצורך להרחיב את נקודות המבט מתוך הסתייגות בעיון משווה בין מקורות יהודיים למקורות לא יהודיים. יש להיות ערים לתהליכים אלה ולחתור לגיבוש איוון פנימי הולם יותר בין הממדים הפרטיקולריים בהגות היהודית לדורותיה לבין הממדים האוניברסאליים שבה.

עתיד המחלקה למחשבת ישראל

גורלו של חקר ההגות היהודית לדורותיה מונח בשנים האחרונות על כפות המאזניים, הן באקדמיה הישראלית, הן במכללות והן בבתי הספר. האמת חייבת להיאמר, אנו בזמנים קשים ובעיצומו של שבר גדול. בו בזמן שבאירופה ובמיוחד בגרמניה קיימת פריחה בלימודי מחשבת ישראל, כגון באוניברסיטת המבורג, אצלנו תחום זה של ידע הולך ופוחת. מרצים ותיקים עוזבים ואחרים לא באים במקומם, וכן מספר הסטודנטים הולך וקטן.

מזלי הטוב שיש לי באוניברסיטת בר-אילן אוזן קשובה אצל ידידי פרופ'

בִּשְׁם הַשֵּׁם אֵל עוֹלָם (בראשית כא, לג)

**פֶּתַח אֵלֵיהּ וְאָמַר, רְבוֹן עֲלֵמִין דְּאַנְתָּ
הוּא חָד וְלֹא בְחֻשְׁבּוֹן, אַנְתָּ הוּא עֲלָא
עַל כָּל עֲלָאִין, סְתִימָא עַל כָּל סְתִימִין,
לִית מַחְשְׁבָה תְּפִיסָא בְּךָ כָּלָל
(תקוני זוהר, הקדמה שניה)**

ברוכים הבאים לכל ארבעים המרצים שבאו מכל החוגים למחשבת ישראל באוניברסיטאות בארץ להתארח בצל קורתנו במחלקה למחשבת ישראל באוניברסיטת בר-אילן, המחלקה המובילה את חקר תולדות ההגות היהודית, פילוסופיה יהודית, קבלה וחסידות במדינת ישראל. ביומיים אלה, יחליפו החוקרים דעות ומחשבות ויציגו בפני ציבור החוקרים והמשכילים את פרי עמלם בחקר ההגות היהודית לדורותיה.

ברוכים הבאים לכל הקהל הקדוש, ציבור הסטודנטים והקהל המשכיל, שבא להקשיב, להאזין וללמוד ואף להקשות על דברי המרצים בימי עיון אלה.

על התחום מחשבת ישראל

הנושאים בכנס יכולים לשמש כבבואה לשינויים שעובר תחום מחשבת ישראל. קל לזהות כי מעט הרצאות בכנס עוסקות בבעיות פילוסופיות וכי כמעט שאין הרצאות בינתחומיות. כמו כן, אין אפילו הרצאה אחת העוסקת בתחום הפילוסופיה וההיסטוריה של המדעים, ובכללו בתרומת היהודים למדע האוניברסאלי.

מוקדי הדיון בכנס זה הם תיאולוגיה, מיסטיקה, מחשבה רבנית והלכה. המושבים המיוחדים לקבלה ולחסידות מוקדשים לבירור הנדבכים התיאולוגיים-מיסטיים של היצירה הרבנית במאות השנים האחרונות. ניתן לראות כי הדגש הוא על הגותו של הרא"ה קוק, תלמידיו ותלמידי

מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי

אליעזר שביד, פרופ' אמריטוס למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית.
חתן פרס ישראל לחקר מחשבת ישראל לשנת התשנ"ד, 1994.

לצורך ההתייחסות למצבה של מחשבת ישראל בזמננו, רצוני לחזור ולהדגיש את שני המרכיבים של מחשבת ישראל: הלימוד המחקרי של התורה כנתינתה מדור לדור כדי להיאמן לאמיתה ולחזון שאליו היא שואפת בעתיד, והפיתוח הפרשני-יצירתי המחפש ומיישם את התורה תוך כדי ההתמודדות עם המציאות המשתנה. בהקשר זה גם אדגיש את זיקת הגומלין הקיימת בין שני מרכיבים אלה: מחקר שצורך פירוש ופירוש שצורך מחקר... זאת מפני שהתעלמות מאחד מהם וממילא מזיקת הגומלין שביניהם מחוללת משבר מכשיל. המכשול בדרכה של מחשבת ישראל שנלמדה באוניברסיטאות של מדינת ישראל במחצית השנייה של המאה ה-20, נבע לדעתי מהתעלמות מהתפקיד החינוכי האקטואלי של מחשבת ישראל.

באוניברסיטאות החילוניות בארץ, להבדיל מבתי המדרש של הזרמים הדתיים השונים, לא הגדירו את מחשבת ישראל כפרויקט תורני-פילוסופי כי אם כפרויקט מדעי-פילולוגי. לשם המדעיות המחייבת אובייקטיביות מוחלטת למדו וחקרו את היצירה התורנית-פילוסופית שנוצרה בעבר כשהיא מנותקת מן ההווה, וזאת תוך כדי הכנסת ה"אני" החוקר והתעניינותו בהווה בסוגריים. לאיזה צורך? על שאלה זו השיבו דווקא במושג התורני "תורה לשמה". כאילו ידיעת האמת המדעית-פילולוגית (שאינה חופפת בהכרח את הכרת האמת של החוקר) יכולה להיות ערך המעניק משמעות לחיי האדם. הייתה זו תולדת משבר החילון בזמן החדש שחוקרי מדעי היהדות באוניברסיטה החילונית לא ידעו כיצד להתגבר עליו בכלים המחקריים המחשבתיים שלהם. הניחו אפוא שלימוד מעמיק של יצירת העבר אולי יעזור בעתיד חשיבה

מוכיח שיש פילוסופיה אימננטית בתורת משה שבכתב ובעל־פה, ויש התגלות אלוהית-נבואית בפילוסופיה הסוקרטית. מבחינה זו הפילוסופיה נמצאת גם בתנ"ך ועל כן הפילוסופיה היהודית אינה רק תוצר המפגש עם הפילוסופיה היוונית, אף כי כדיצפילינה עצמאית היא התגלתה בתורת ישראל מעצם המפגש הזה. התורה והפילוסופיה מציגות ומנחות תרבות חיים שלמה. תחומיה רבים ולכל אחד מהם דיסציפלינה משלו: אתיקה, פוליטיקה, אקונומיה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, תורת הלשון, מלאכות ואמנויות. עניינה המיוחד של מחשבת ישראל כדיסציפלינה בית-מדרשית או כדיסציפלינה אקדמית היא השקפת העולם הכוללת, המאחדת את המכלול המייצג תרבות על בסיס הנחותיה וערכיה. היעד החינוכי שלה הוא הנחלת התורה כמורשת מעצבת חשיבה ואורחות חיים. מחנכי העם ממלאים את שליחותם דרך לימוד התורה, חקירתה, הוראתה תוך כדי פירושה, פיתוחה ויישומה במציאות ההווה בזמננו ולשם הגשמת החזון התורני-פילוסופי בעתיד. זוהי, אפוא, הגדרת עניינה של מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי.

חוכמת ישראל, או היהדות, היא תורה. תורה היא הוראה של דרך חיים טובה, ראויה: שואפת לתיקון העולם, עולמו של האדם, במשמע שהוא מעצבו על יסוד ערכי האמת והצדק, לאושרו ולאורש היקום שהוא חי בו.

תורת ישראל שבכתב ובעל־פה, תורה הנמסרת, מתפתחת ומתחדשת מדור לדור תוך כדי התמודדות עם תנאים, בעיות ואתגרים קבועים ומשתנים של חיי העם בין העמים, היא, אפוא, פרויקט חינוכי. בתור שכזאת היא מגשרת בין יצירת העבר ליצירת העתיד ובין תרבות עם ישראל לתרבות העמים, שעם ישראל חי ביניהם ובתוכם כדי להגשים את ייעודו השליחותי המעוגן בזוהוהו כעם התורה. הפילוסופיה, אהבת החוכמה, גם היא, במהותה המקורית-המכוננת, תורה מכוונת לחינוך המוגדר כהוראת דרך לחיים הטובים. תורה היא מושג ישראלי ופילוסופיה היא מושג יווני. יש ביניהן מתח ניגודי שיתברר להלן. אולם במהותן הן משלימות זו את זו. מושג התורה הוא התגלותי-נבואי. הוא מדגיש את הפרספקטיבה האלוהית-אמונית (הרליגיוזית-דתית): הוראה הנובעת מתבונה אלוהית קדושה (טרנסצנדנטית), ואילו מושג הפילוסופיה מדגיש את הפרספקטיבה של האדם: הוראה הנובעת מתבונה אנושית אימננטית. ואולם, כאמור, למרות המתח שבין הטרנסצנדנטי לאימננטי, תבונת האל ותבונת האדם זקוקות זו לזו כדי לפעול במציאות משתי הבחינות: זו של הציווי האלוהי וזו של הבחירה האנושית. גם הפילוסופיה במשמעותה המקורית-מכוננת היא, כאמור, דיסציפלינה חינוכית שמטרתה להורות דרך חיים טובה, המבוססת על ערכי האמת והצדק. וזהו המכנה המשותף לתורת משה עם הפילוסופיה במובנה הסוקרטי: אני סבור שהמחקר

תורנית מחדשת ומגשרת. ואולם מעבר לעיוות הנובע מן ההתייחסות אל תורה מחנכת, המכוונת אל ההווה ואל העתיד כאל מכלול סגור המתייחס אך ורק לזמן היווצרו, התוצאה הבלתי נמנעת ממחקר מנותק מצורכי ההווה הייתה הכזבה והפסקה של העניין במחשבת ישראל האוניברסיטאית. במילים פשוטות: היה זה מחקר עקר המכוון לארכיון ולא תורת חיים המכוונת להנחלה יצירתית מדור לדור. ממילא נעשתה מחשבת ישראל לעניינם המחקרי של מומחים שתורתם אומנותם, שמטבע הדברים הם מעטים, ואילו לבית הספר ובאמצעותו לעם – לא הגיעה תורתם ולא מילאה כל שליחות. וכאן אדגיש שלא באתי לשלול בביקורתי תלמוד תורה לשמה כערך תורני וכערך פילוסופי, אלא באתי לשלול הבנה פילולוגית-היסטורית

של לימוד תורה לשמה כדי לחזור להבנתה התורנית-פילוסופית הנכונה: תורה לשמה כדיסציפלינה חינוכית היא השאיפה לידיעת האמת כדי לחיות אותה ולהגשימה במחשבה ובמעשה. מצבה של מחשבת ישראל האוניברסיטאית היום, במחצית הראשונה של המאה ה־21, הוא, לדעתי, פועל יוצא מן המחדל של חקר והוראת מחשבת ישראל האוניברסיטאית בדור הקודם מזה, וכמובן תוצר מצבם העגום של מדעי הרוח באוניברסיטאות ובבתי הספר, הנובע מהשתלטות של אידאולוגיה חומרנית על מכלול תרבותנו: האוניברסיטאות ובתי הספר אינם מחנכים עוד במשמעות של הוראת דרך חיים, אלא עוסקים בהכשרת כוח אדם למשק הכלכלי המדעי-טכנולוגי. התוצאה היא ההתפוררות המוסרית-

חברתית שכולנו עדים לה ועל כן לא אוסיף לתעד אותה בדברי היום. הצורך לחזור לחינוך כהוראת דרך חיים ראויה לתיקון עולם האדם, והצורך לכוון את עם ישראל מחדש לייעודו שהיה לגורלו, זה גם זה מובנים היום לרבים ובייחוד למורים. פה ושם יש גם התחלות של תיקון. זהו אפוא תפקיד המחקר וההוראה של מחשבת ישראל בזמננו כפרויקט תורני-פילוסופי. רצוני לחזור ולהדגיש שוב בסיום דברי את שני מרכיבי הפרויקט הזה: לימוד מחקרי של יצירת העבר כנתינתו, וכאן מקומו של המחקר הפילולוגי, והתמודדות פרשנית מיישמת עם האתגרים והבעיות של זמננו. וכיוון שמרכיב ההתמודדות היישומית הוזנח והמחסור הוא גדול ודוחק, יש להקדיש את מרב המאמצים לתיקונו.

היולי – ביטאון הסטודנטים של המחלקה למחשבת ישראל שמח לבשר על פתיחת שעריו לכתיבה מסאית – בתחומי הפילוסופיה הכללית, הפילוסופיה היהודית, המיסטיקה, הקבלה והחסידות – מסה קצרה עד 5 עמודים.

מהי כתיבה מסאית?

הנה אחת ההגדרות: המסה מביעה רעיון אינטלקטואלי, מחשבה שנהגתה, שנפתחת להרהור ומגיעה למיצוי מסוים בתוך הכתיבה. אולם לעומת המאמר, היא אינה מתאפיינת בדיסקרטיות עניינית, בעיגון לוגי וברטוריקה סמכותית. כלי מסירתה הם פואטיים: הם מדגישים את ייחודיותו של הכותב, את קולו ואת האופן שבו המחשבה יכולה לטעות, את האופן שבו היא נפתלת, מתערסלת, אובדת לרגע וחוזרת; דרכי עיצובה של המחשבה כרוכות ברושם האסתטי שהיא מעוררת. המסה מקדישה תשומת לב דומה לתוכן ולצורה, ולאופן שבו התוכן והצורה משרתים זה את זה. היא מצויה בתווך הרטורי שבין הפרוזה לבין המאמר.

מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי – התייחסות לדבריו של שביד

ד"ר חנוך בן-פזי, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר אילן.

לנו, המתכנסים כאן, שהפכנו את הכלי למטרה, ומכאן "ממילא נעשתה מחשבת ישראל לעניינם המחקרי של מומחים שתורתם אומנותם שמטבע הדברים הם מעטים, ואילו לבית הספר ובאמצעותו לעם – לא הגיעה תורתם ולא מילאה כל שליחות".

בדברים הקצרים שלי, אני רוצה להסכים ולקבל את דבריו של שביד, ועם זאת להציע הסבר מעט שונה, לעבר, ומכאן גם ניסיון להגדיר מחדש את הפרויקט הפילוסופי ששמו מחשבת ישראל כשליחות כלפי העתיד.

אני מתחיל מן הסוף, ומציג כבר עכשיו את הטענה שאני מבקש להעלות בפניכם היום, והיא נוגעת לתפקיד המשתנה של תחום הדעת הנקרא "מחשבת ישראל" מפרויקט היסטורי-תיאורי לפרויקט פילוסופי-פרוגרמטי. או אם תרצו במונחים של הרב סולוביצ'יק (ושל דילתי לפניו), על מחשבת ישראל לשנות את פניה מתיאור ה"גורל" היהודי, מתפקיד של מלאכה מדעית אינטלקטואלית – לעיסוק מדעי-שיטתי מסוג אחר הנוגע ל"ייעוד" או ליצירת כלי מחשבה לטובת הייעוד. ובמילותיו של הרב סולוביצ'יק: **"היעוד מציין בחיי האומה – כמו בחיי היחיד – קיום מדעת, שהאומה בחרה בו ברצונה החופשי... חיי ייעוד הם חיים מכוונים, פרי דריכות הכרתית ובחירה חופשית"** (הרב סולוביצ'יק, קול דודי דופק, 92). ולעניות דעתי, אפשרות זו טמונה במוכנות להתפלסף – להתמקם מחדש בתחום הפילוסופיה, ולא רק לתולדות הרעיונות ולתולדות הטקסטים.

"קו לגוסטאב" – היצירה כמטפורה

הרשו לי לשתף אתכם בסיפורה של יצירת אמנות שהוצגה ברחובות תל אביב לפני כארבע שנים. מדובר בעבודתה

שמלווה אותי קשורה גם בחשיבותו של התחום, ולמה שאנו עושים ולא עושים בתחום האחריות שלנו. אפשר אפילו לנסח זאת בצורה חריפה בהרבה, בעקבות דברים שכתב הוגו ברגמן: **"פעמים רבות אני שואל את עצמי: מה עשית אתה כפילוסוף כדי למנוע את הקטסטרופה המאיימת על האנושות? האם לא העברת את אחריותך לאנשי הפוליטיקה, שהם, אף אם נייחס להם את הכוונות הטובות ביותר, אינם אלא כלי הוצאה לפועל של עמיהם ומפלגותיהם?"** (הוגו ברגמן, במשעול, עמ' 144)

את דבריו פתח שביד בהגדרה של תחום מחשבת ישראל כ"פרויקט חינוכי", והסביר בצורה בהירה ביותר את מקומה של חוכמת ישראל או מחשבת ישראל או "תורה" כ:

"הוראה של דרך חיים טובה מילים הבאות, שואפת לתיקון העולם... על יסוד ערכי האמת והצדק... תורת ישראל שבכתב ובעל-פה הנמסרת, מתפתחת ומתחדשת מדור לדור תוך כדי התמודדות עם התנאים, הבעיות והאתגרים הקבועים והמשתנים של חיי העם בין העמים... פרויקט חינוכי". אלא שמכאן גם גזר שביד את הכישלון שהוא מייחס לחוגים למחשבת ישראל, כלומר

הפילוסופיה מחויבת לדבר היום לבני האדם, חזות גדולה של אחריותו של האדם המתפלסף לגבי הדור הזה השקוע בתועלתנות, חומרנות וטכניקה. בשום פנים אין הפילוסוף יכול לאמור לתיאולוג ולכנסיות מה עליהם לעשות. הפילוסוף יכול רק לקוות שיוכל לשתף פעולה בהנחת היסודות.

הוא היה רוצה לעזור בכך, להכין את הקרקע ולהביא לידי הרגשה את מהותו של המצב הרוחני, אשר בו צריך לצמוח מה שהפילוסוף איננו יכול ליצור... (מתוך דברים של קארל יאספרס בעקבות "שאלת האשמה")

אנו נמצאים בתוך פאנל שדן בשאלה בדבר מקומה של מחשבת ישראל בתוך הפילוסופיה, ובעצם מעורר את השאלה בדבר תפקידה של מחשבת ישראל. עיון קצר בספרי המבואות למחשבת ישראל, ובעשרות מאמרים נוספים, יגלה שהתחום שלנו "מחשבת ישראל" מתמודד תדיר עם השאלה הזאת, על אודות מהותו וייחודו של התחום.

[כך למשל ניסח זאת נתן רוטנשטריך לפני כארבעים שנה: **"מזמן לזמן עולה הדיון בשאלה האם קיימת פילוסופיה יהודית, ומה יכול או צריך להיות כיוונה – וזאת אם היא קיימת ואם יש טעם ענייני לנסח ולחוללה"** (נתן רוטנשטריך, עיונים במחשבה היהודית בזמן הזה, עמ' 9)].

אודה על האמת, שלהצטרף לתוך הדיון הזה, ליד אליעזר שביד, זה בשבילי כבוד גדול, אך גם תחושה של יראה, בשל התפקיד המרכזי שלו בהתפתחותו של תחום הדעת מחשבת ישראל (ואם יורשה לי לומר באופן אישי, ואפילו במה שהביא גם אותי – בין רבים אחרים – להתעניין, ללמוד ולעסוק במחשבת ישראל). אבל אני מבקש להקדים עוד מילה אחת, היראה

של הגר מיטלפונקט. היה זה קו ורוד שרוחבו חצי מטר, ונמשך כמאתיים מטרים על רחובות תל אביב, בעיקר ברחוב פרישמן שבמרכז תל אביב. הקו יצא לדרכו מרחוב דב הוז 20, מן הבית שבו גר פילוסוף יהודי שעלה מווינה, והקים חוג פילוסופי מעמיק בתל אביב – חוג שהיה נפגש מדי יום רביעי בביתו. החוג תפקד והתקיים בגרמנית, כאשר הוא עצמו המשיך להיות חבר לעט של גדולי הפילוסופים, ובעיקר של ידידו ויטגנשטיין. (אגב, תיאור מרגש על אודות האיש הזה ועל אי-ההבנה שלו את מה שמתרחש בארץ, מביא גרשום שלום בספרו "מברלין לירושלים"). המעניין בסיפורו של האיש הזה, שכאשר הבין שהוא לא נקלט בארץ, הוא בחר להיות מנקה רחובות בתל אביב ולשמור על העולם התרבותי שלו מחוץ להקשר הישראלי. היצירה הייחודית הזאת כמובן עוקבת אחר הרחובות שבהם עבד הפילוסוף הזה, והיא נקראת לכבודו בשם "קו לגוסטאב". שמו המלא מוכר קצת יותר, גוסטאב שטיינשניידר, והוא אכן היה נכדו הישיר של מוריץ שטיינשניידר (ששמו בוודאי מוכר לחוקרי מחשבת ישראל). אני רואה בסיפור האיש הזה גם מטפורה של הפרויקט שבו אנו עוסקים. ובפרק הקטן שבו החיים הם משל, אפשר לשאול את מי ואת מה הפילוסופיה משרתת. מהו התפקיד שמיועד לפילוסופיה, או מה התפקיד שאנו, אנשי מחשבת ישראל, מקבלים על עצמנו. ואם בניסוח בוטה פחות, אפשר לשאול מתוך דבריו של לוינס:

הפילוסופים הגיעו לכלל מצב שהם עוסקים במובנה ובכיוונה של ההיסטוריה כחברות ספנות בתחזיות מזג האוויר. המחשבה אינה מעזה עוד לנסוק מעלה מבלי לחוש לעזרת הניצחון. לאחר שהייתה שפחתה של התיאולוגיה, התהיה הפילוסופיה שמשית לפוליטיקה? כדי להיות סמוך ובטוח בקביעותיו, על הפילוסוף להגות בפוטנציאל התעשייתי של העמים וביזומותיהן של ממשלות. (לוינס, חירות קשה, עמ' 303).

תפקיד העבר של מחשבת ישראל – בעקבות "חוכמת ישראל"

כשהוקם האיגוד לתרבות ומדע של היהודים (*Verein für die Kultur und die Wissenschaft der Juden*), וכשיצאו מי שאנו מכנים אנשי חוכמת ישראל (*Wissenschaft des Judentums*), להצהיר על מטרותיהם, היה ברור שהניסיון לתאר את הפילוסופיה של היהדות הוא אחד מן השיאים של הפרויקט שנטלו על עצמם, בין שיהא זה באמצעות ההצלחה לזהות את הגרעין הזהותי היהודי שמעבר או לפני כל מרכיבי הזהות האחרים ובין שבאמצעות הגדרה דינמית ומתפתחת של ההיסטוריה היהודית. דומני, כי מה שהתברר להם ובשלב מוקדם מאוד של עבודתם הוא, כי יש לבצע מחקר רחב ביותר במגוון של דיסציפלינות כדי שיהיה אפשר להתחיל לתת תשובות משמעותיות מבחינה היסטורית ופילוסופית למהותה של היהדות, ואם בכלל יש מהות כזו. למרבה השמחה, אנו מצויים כמאה וחמישים שנה מאז היווסדו של האיגוד, ואפשר כבר להסתכל אחורה ולומר בתבנית הכללית – עיקרו של הפרויקט כבר נעשה. יש הרבה מאד לקונות היסטוריות, טקסטואליות, מגדריות, גיאוגרפיות, קהילתיות וגם דיסציפלינריות הנוגעות לשדות מחקר, שהעבודה בהן נעשתה בצורה לא מספקת. ועדיין אפשר גם לציין בסיפוק את העובדה שהמלאכה נעשתה וממשיכה להיעשות כיום. אבל לצערנו, אנו, אנשי מחשבת ישראל, לא נענים כראוי למטלה המוטלת עלינו, והיא נעשית באופנים אחרים על ידי חברינו למחקר בשדות אחרים.

וכאן אני מבקש לצטט את שביד ממאמר אחר:

בזמננו נוצר נתק בעייתי ומעיק בין הפעילות הרוחנית המתמודדת ברמה הגבוהה ביותר עם בעיות היסוד של העם היהודי במדינת ישראל ובתפוצות, לבין מה שנגדר כ"מחשבת ישראל". אכן ראוי שניתן את דעתנו לעובדה המוזרה שההתמודדות עם בעיות

החברה, המשפט, החינוך, המדינה, יחסי ישראל והתפוצות וכדומה, שהן הבעיות המרכזיות של העם היהודי בזמננו וסביבתן מתעצבת דמות תרבות, נעשית כולה לא בתחומה של "מחשבת ישראל", וגם בלי שום קשר ישיר עם הפעילות המחקרית וההוראתית של החוגים ל"מחשבת ישראל", אלא בתחומם של חוגים המוגדרים לכתחילה כ"כלליים": סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, חינוך, משפטים ומדע המדינה. והרי זהו אחד הגורמים המרכזיים המסבירים את העובדה שהחוגים ל"מחשבת ישראל" עוסקים למעשה במה שהיה בעבר, דהיינו: ב"תולדות המחשבה היהודית", ובעיקר בתולדות הפילוסופיה והתיאולוגיה היהודית, אבל אין הם מהווים סדנאות ליצירה של הגות יהודית המתמודדת עם מכלול בעיותיו של עם ישראל בזמננו. (שביד, חשיבה מחדש, עמ' 14)

- לסיום, הרשו לי לנסח שתי בעיות עיקריות הנוגעות לענייננו, אך אני מעדיף לציין אותן כשלוש מטלות אפשריות:
1. להמשיך לעסוק במלאכה הפילולוגית ההיסטורית הספרותית של תולדות הרעיונות והיצירות.
 2. להסכים לקבל על עצמנו את התפקיד של "מחשבת ישראל" גם במונחים של "יעוד", בגווניו הספיריטואליים, התיאולוגיים והמוסריים.
 3. להתפלסף – להפוך את הפילוסופיה לדיסציפלינה המרכזית של התחום.

לסיום, במילותיו של ברגמן:

אמנם זאת היא מליצה נדושה. אך בכל זאת נכון הוא, שהמין האנושי בזמננו מפגר מבחינה רוחנית ומוסרית אחרי הישגיו האינטלקטואליים והטכניים. הוא דומה לילד המשחק בצעצוע שיכול בכל רגע לפוצץ את כדור הארץ שלנו. נדמה לי, שאנו הפילוסופים אחראים במידה רבה לתהום הזאת המפרידה את המעמד האינטלקטואלי של האנושות ממעמדה המוסרי הרוחני. (שמואל הוגו ברגמן, במשעול, עמ' 144)

על המרכז ועל הפריפריה – רשמים מהמושב "מחשבה והגות בצפון-אפריקה"

פרופ' דוד בנון, פילוסוף, פרופ' אמריטוס, אוניברסיטת שטרסבורג.

פרסם ספרים רבים בתחום הפרשנות היהודית. בימים אלה כותב חיבור מקיף על אסכולת ההגות היהודית בצרפת.

תרגמה מצרפתית: רחל פרליבטור

בכותרות שמראש מיקמו אותם ברצף ההיסטוריה היהודית: הגות יהודית בעת העתיקה... בימי הביניים... במאה ה־20. משמע שהם מעצימים כרצונם את יצירותיהם של הוגים אחדים ומגמדים ככל שניתן את אלה של האחרים. תעוזה זו המשבצת הוגים הנתפסים כמינוריים בתוך המיינסטרים הייתה חסרה בהרצאות של שתי חוקרות חכמות אלה, בדומה אגב לדוח ביטון – שוודאי הניע דברים רבים בתובעו "מקום מכובד", אבל עצם תביעתו ל"מקום מכובד" בלבד, מותירה היסטוריה זו כגומחה בלב ההיסטוריה הכללית של העם היהודי ושל מדינת ישראל. יתר על כן, אחת מתופעות הלוואי של גישה מצמצמת זו היא, שנדמה כי האינטלקטואלים הספרדיים הפנימו לתת-המודע את המקום השולי שניתן להם לאורך שבעת העשורים הקודמים.

מחובתי הייתה להגיב במספר הדקות המוקדשות לדיון, ונבצר ממני שם לעמוד על מלוא דעתי. באשר לר' משה חלפון הכהן, נודע לי שהגיגיו על "צורכי העולם, הרשומים במחברותיו בשם 'ויקהל משה'", עסקו בייסוד בית משפט בינלאומי שמטרתו לתת מענה משפטי, כלומר באמצעות בורות, לפתרון סכסוכים בין מדינות. רעיונות אלה הועלו על הכתב ופורטו בשנת 1919, כשישה חודשים לפני יצירת חבר הלאומים. אמנם לא הוזכרה מילה על רעיון דומה של "ממשלה עולמית אחת" שפיתח מכלוף אביטאן בקזבלנקה, מיד לאחר מלחמת העולם השנייה, אבל היה עלי ליצור את הקשר ולשאול אם הם הכירו זה את זה, או לפחות התוודעו איש ליצירות רעהו,

שרטטו את ההקשר ההיסטורי הכללי שבו פעלו הוגים אלה, הראו את מידת השפעתם על חיי קהילותיהם ושפכו אור על היבטים עיקריים ביצירותיהם. בהישענה על ההיסטוריה, ובניסיון להסיק ממנה מסקנות על היצירה, דרך ההגשה של שתי המרצות נראתה מעט מיושנת וללא ספק אף הססנית. דומה כאילו בעת מחקרן הן חילקו את דף ה־4A לשני טורים: בראשון נרשמים אירועי ההיסטוריה הכללית והאזורית, ובשני מופיעים חיבורי ההוגים בניסיון לקבוע את מאפייניהם. אבל האם לא חסר כאן טור שלישי על אודות פרסום היצירות האוניברסאליות ואלה הנפוצות בקרב העם היהודי באותה התקופה? וזאת כדי לעמת יצירה אחת עם חברתה. שאם לא כן, יש שיאשימו חוקרות שדה זה בהצגת יצירות מינוריות בלבד כאילו נוצרו מתוך חלל ריק ונעדרות הן מעמד בתוך המיינסטרים. הוגים אלה נדחו לשוליים, כפי שמעידה תוכנית המושב שנשאה את הכותרת מחשבה והגות בצפון-אפריקה, כאשר שאר המושבים ניחנו

המקדיש את מחקרו למדרש מתעניין באופן טבעי גם בשמות הגדולים של הפילוסופיה היהודית הימבינימית ובפילוסופים היהודיים בני-זמננו, שהרי אלה גם אלה קיבלו חלק מהשראתם מספרות חז"ל. לאחר גירוש היהודים מחצי האי האיברי, הופיעו הוגים בצפון-אפריקה והם כיום נושאי מחקר באוניברסיטאות בישראל.

נוסף לאקטואליה הפוליטית הקשורה לדוח ועדת ביטון, הצטרפתי מתוך סקרנות ב־30 בינואר האחרון למושב שנושאו הוגים ספרדיים, שנערך בכנס החוגים למחשבת ישראל באוניברסיטת בר־אילן. משלוש ההרצאות ששמעתי, רק שתיים, שנישאו על ידי חוקרות, ראויות להתעכב עליהן.

המרצה הראשונה, ד"ר מיכל אוחנה, ביקשה להבליט את מאפייני הצורה והתוכן ביצירתם של אחדים מן ההוגים המרוקאים בני המאות ה־16 וה־17 מן העיר פז. ד"ר אוחנה התייחסה ליצירותיהם של ר' וידאל הצרפתי ושל ר' שאול שמואל סררו, אשר חיברו פירושים על פרשיות השבוע, עסקו בפירוש מדרשים ונשאו דרשות על מעגל החיים (ברית מילה, הספדים, חגים וכו'). ממה שזכור לי, ביצירותיהם הם מציעים קריאות של מסורות פרשניות שהגיעו עד אליהם. המרצה השנייה, דפנה חורב-בצלאל, הציגה בפנינו את התגובה למלחמת העולם הראשונה ואת רעיונותיו של ר' משה חלפון הכהן מג'רבה בדבר הקמת חבר הלאומים.

שתי ההרצאות הוצגו במיטב מסורת המחקר הרווחת באוניברסיטאות הישראליות. שתיהן

היות ששתיהן נכתבו בעברית. מחמת קוצר הזמן שהוקצע לדיון, התשובה הייתה לאו נחרץ מבלי שאפילו טרחו לבחון את שאלתי.

לא כן לגבי עריכת יצירתו של מכלוף אביטאן, אוטופיה מקזבלנקה,¹ הכוללת בתוכה את שני המאמרים "אושר האדם" (1945) ו"בניין העולם ובריאת אדם חדש" (1947). באחרית דבר, לא היסס דוד גדג' לכתוב על אודות הגות השלום של אביטאן, שאותה ראה כחלק מרשימה ארוכה של הגות המחשבה האוטופית שהחלה בתומס מור, ובהדגישו כמובן את "השלום הנצחי" מאת עמנואל קנט (1795).²

קודם לכול, דוד גדג' ממקם את אביטאן מחדש ביחס למקור השראתו. הוא מעגן אותו בתורתו המדינית של הרמב"ם כפי שתוארה במורה נבוכים. תורה זו עוסקת ברווחת הגוף והנפש: תיקון הגוף ותיקון הנפש בלשונו של הרמב"ם.³ תיקון הגוף מתייחס לחוקה האנושית (הנימוסית, מלשון nomos), שתכליתה "תקינות המדינה ומצביה

1. אוטופיה מקזבלנקה, באר שבע: הוצאת רעב 2016, אחרית-דבר: דוד גדג', עמ' 184-139.

2. דוד גדג' מציין את היצירה האוטופית "סינאס החדש" La Nouvelle Cynée מאת אב המנזר הצרפתי אמריק קרוסה שהתפרסמה כנראה בתחילת מלחמת שלושים השנה (1623). קיימת יצירה נודעת של גרוטיוס משנת 1625 המכונה זכות המלחמה והשלום. התכנית לשלום הנצחי באירופה (1713) מאת האב שרל אירנה דה סן פייר הטביעה את חותמה על רוח התקופה כיוון ששאלת השלום נוטשת את הזירה של הטפת המוסר והדרישה הדתית לטובת הזירה הפוליטית. חיבור זה גרר פרשנות מאת רוסו בשנת 1761. קאנט יקרא את שני החיבורים והנשיא וילסון, אחד מאדריכלי חבר הלאומים, יתבונן במסתו של קאנט. ידוע לנו כי האו"ם ביקש לחדש את כינון חבר הלאומים שנקטע.

רעיון השלום, שהכריזו עליו ההומניסטים הראשונים בתחילת העת המודרנית, זכה לתחייה בזמן המהפכה הצרפתית על ידי ההומניזם הקלסי הגרמני ששיחק תפקיד חשוב בהעברתה של מורשת זו.

3. מורה נבוכים, תרגום יוסף קאפח, ירושלים: מוסד הרב קוק 1977, חלק ג', פרק כז, עמ' שלו.

ומניעת העושק והאלימות ממנה",⁴ ואילו תיקון הנפש מטרתו "מתן השקפות נכונות בה' יתעלה תחלה, ובמלאכים, ורצונה להחכים את האדם ולהבינו ולהעירו עד שידע את כל המציאות כפי הצורה האמיתית...".⁵ אכן השקפות נכונות על אלוהים ומלאכים: נכונות ולא קדושות. רווחת הנפש קשורה אפוא לחוקה האלוהית. ואולם גדג' אינו מסתפק בכך אלא ממקם את אושר האדם בגרסת אביטאן בנתיב החיפוש אחר החיים הטובים, שוחר האושר, בנוסח המוסר האריסטוטלי. גם ידוע לו כי "האדם הינו חיה פוליטית", כלומר האדם הינו ישות שתופסת את החיים רק במסגרת עיר-מדינה (police); לדידו של אביטאן היקפה של רשות זו הוא העולם הגלובלי – "כדור הארץ". ישות שבזכות כושר הדיבור יכולה לבטא את מחשבתה ולנהל יחסים ייחודיים עם הזולת שתכליתם להפכם ליעילים, הגונים וכמה שיותר מאושרים (גם כאן אביטאן מציע קביעת שפה בינלאומית: "וידברו כולם בשפה אחת ובזה יתקרבו דעות בני אדם ויוטב יחסם זה עם זה").⁶ הצעה אמנם נדיבה אך מפתיעה לנוכח הנזק שבא בעקבות "שפה אחת" במגדל בבל⁷ או "השיחדש" של ג'ורג' אורוול⁸ והשטחת המחשבה המתלווה לדלדול השפה.

אמנם מתוך כבוד לאביטאן האוטודידקט שלמד צרפתית, גדג' נמנע מלמתוח עליו ביקורת ואם בכל זאת – רק בדרך אגבית. עם זאת, הביקורת הינה חלק מהצגת היצירה של מחבר. אסתפק בשתי נקודות:

4. שם, חלק ב', פרק מ', עמ' רנה.

5. שם, עמ' רנו.

6. אוטופיה מקזבלנקה, עמ' 102.

7. ראה בראשית יא, א-ט, היכן שהשפה מגונה כאשליה וכשפה כוזבת, כמו כן ראה בהקשר זה את פרשנות המדרש והתלמוד, בייחוד סנהדרין קט ע"א. יש לציין את נבואת צפניה (ג, ט): "כִּי אֶזְאָה־פֶּה אֶל עַמִּים, שִׁפָּה בְּרוּרָה, לְקַרְא קֶלֶם בְּשֵׁם ה', לְעֶבְדוֹ שְׂכָם אֶחָד".

8. 1984, תרגמה מאנגלית ג.אריין, תל אביב: הוצאת עם עובד 1971.

1. אביטאן, בעקבות מורו הרמב"ם,⁹ נותן אמון מלא בתבונה. הוא רציונליסט טהור וקשוח. הוא מאמין בכוח השכנוע שיש לרעיון בהיר וקפדני למצוא את דרכו אל לבם ותודעתם של בני האדם החפצים ליישם אותו. ההיסטוריה של המאה ה-20, על עוולותיה, הפנתה עורף לגישה רציונליסטית זו ולא ראתה בה סימנים של שגב. על אותו רצף של רעיונות מציע אביטאן שעל מנת להבטיח את אושרם של אזרחי עיר-המדינה הקרויה עולם, על הפילוסופים למלוך ועל המלכים להיות פילוסופים. עבורו רק הפילוסופיה מאפשרת פרקטיקה פוליטית הולמת, הגונה ובלתי ניתנת לערעור. הלוא אפלטון בעצמו שגה בתחום זה ומשה – הנביא המחוקק¹⁰ – התנסה בסבל רב כדי להשתיק את הטענות והמענות שהטיח בו דור המדבר במשך ארבעים שנה.

2. אביטאן לא האריך מספיק ימים על מנת להתוודע לפשעים שבוצעו בשם "האדם החדש". מהפכות המאה ה-20, ובכללן המהפכה הציונית, ביקשו להועיד לבני אדם קונקרטיים – האדם הקונטינגנטי, הפגיע, הייחודי, הבלתי-מושלם – אמת של אדם שבהשוואה אליו הם בגדר טיוטה. לשם בריאתו הן הקימו מכונה נוראה: כזו שכלאה בני אדם בשר ודם על מנת להתאימם לאדם האידאלי.

9. בפרק של מורה נבוכים (חלק ג', פרק יא, עמ' רצג) העוסק ברעות שעושים בני אדם – בגלל העדר החוכמה כותב הרמב"ם: "כי בידיעת האמת מסתלקת האיבה והשנאה, ויבטלו נזקי בני אדם זה לזה". לא ולא! הלוא על האדם, אפילו בהיותו בעל הדעת, להתעמת עם תשוקותיו הקשורים באינטרסים שלו ואינו תמיד יוצא מנצח. מה גם שלפי פרויד התשוקות הופכות את הנטייה הרציונלית על פניה.

10. מי שניחן בכוח השכל ובכוח המדמה, כלומר הנביא המחוקק, מייסד המדינה המושלמת, בהיותו פילוסוף ונביא בעת ובעונה אחת.

דע את עצמך

מיסטיקה,
קבלה וחסידות

פילוסופיה
יהודית

היסטוריה ופילוסופיה
של המדעים

העז להשוב

כלומר המהפכות הקריבו את האדם הממשי לטובת אדם חדש היפותטי... בתקווה שיהיה ב"צלם אלוהים" או ליתר דיוק בצלם האידאולוגיה הרווחת בחברתם. דוד גדג' שואל את השאלה הלגיטימית על התקבלותה של יצירה זו ומנסה לתת לה מענה. כלומר הוא ניהל את החקירה ככל שהשיגה ידו. וכך יש להבין מחקר בימינו. נכון הדבר כי באשר להוגים שחיו בעולם הערבי, אנו מתמודדים עם כפילות של פזורה גאוגרפית שיש לה מרכז ופריפריה. נדמה שגם תחום המחקר מתחלק ליצירות מרכזיות ושוליות או ליצירות בולטות יותר ובולטות פחות, משמע כאלה שיכולות להתמודד עם יצירות המופת של הספרות האוניברסאלית ולהירשם בזרם ההגות של העם היהודי לעומת כתבים שהתקבלו ללא היומרה להתעמת עם הזרמים הגדולים של המחשבה היהודית. לכן לא די בכך שעלינו לסרב לעמדה משנית זו, אלא שיש להפגין תעוזה, לצאת ממצוקת ההשערות שבה נוטים לכלוא את היצירות הללו ולפתוח את נתיבי החשיבה המצטלבים עם אלה של המיינסטרים.

שיחה עם פרופ' אליעזר שביד

טליה אלון

רחוקים זה מזה, היה בעבר חיבור טבעי ומתבקש:

"היהדות והסוציאליזם שלובים זה בזה. ליהודים הייתה זיקה מכוננת לסוציאליזם. גדולי מייסדי הסוציאליזם היו יהודים. הצינונות הסוציאליסטיות פיתחה בתוכה זן מיוחד של סוציאליזם – סוציאליזם יהודי שפיתח את עצמו באופן שונה. הדמות הקובעת הראשונית היה משה הס, שפיתח מול מארקס תפיסת עולם של סוציאליזם יהודי. מרטין בובר, למשל, הוא אחד מראשי הסוציאליזם היהודי. אשר לראות את זה אפילו במגילת העצמאות. לפני כתיבתה, בן גוריון כתב מכתב לוייל שבו הסביר שהוא מדבר על צדק חברתי לאור חזון נביאי ישראל. זהו הצדק והשוויון – סוציאליזם קונסטרוקטיבי-יהודי. שהיה זרם מיוחד בתוך הסוציאליזם. "למדתי על הס בתנועות הנוער. צמחתי על רקע הפילוג העמוק בתנועת העבודה, על רקע הוויכוח הזה שהיה ויכוח עמוק. התנועה המאוחדת הלכה בעקבות דרכו של ברל כצנלסון. ההכרעות נולדו מתוך הוויכוח במשבר הפילוג. את דרכי התחלתי כשהייתי ראש מחלקת ההדרכה של התנועה המאוחדת ועסקתי בתפיסות של הסוציאליזם היהודי. זו הייתה ראשית הדרך שהלכתי בה באופן עצמאי. משם הגעתי לפילוסופיה יהודית ומחשבת ישראל."

את החינוך שקיבל במסגרת הזרם האידאולוגי אליו השתייך המשיך פרופ' שביד כשבגר ולמד פילוסופיה עברית, קבלה ותולדות עם ישראל. במקביל לפעילותו האקדמית, לימד שביד בבתי ספר תיכוניים וכיהן כיושב ראש הוועדה לחינוך יהודי-ציוני וכראש ועדת המקצוע של מחשבת ישראל במשרד החינוך לגיבוש תוכניות לימודים והכשרת מורים. השיחה עמו מעלה כי הדרך

היהודי בצינונות העובדת, שאליו השתייך, היה נטוע במקורות היהודיים כולם – הן בתנ"ך ובתורה שבעל-פה והן בפילוסופיה היהודית.

"רחל המשוררת, למשל, התחנכה בבית מתבולל לחלוטין והגיעה לעברית מאוחר. המקורות היהודיים שלה הם בעיקר התנ"ך. בהגיעה לארץ היא נעשתה תלמידה חשובה של גורדון (ואפילו הקדישה לו את השיר הראשון שפרסמה בעברית). גורדון כשלעצמו היה איש ששורשיו נטועים עמוק ביהדות, לא רק בתנ"ך אלא בכל המקורות. כל הזרמים המודרניים ביהדות חזרו אל התנ"ך. השיבה אל התנ"ך כמקור ראשי אופיינית לכל הזרמים של היהדות בעת החדשה, החל ממנדלסון שתרגם את התנ"ך לגרמנית והוציא פירוש חדש. עבור תנועת ההשכלה – שיבה אל התנ"ך הייתה שיבה אל המקורות. מבחינה זו, זה היה חלק מהעימות בין היהדות החרדית שהתרחקה מהתנ"ך לבין תנועת ההשכלה ששבה אליו, מפני שהתנ"ך הוא מקור אוניברסאלי שמחזיר את עם ישראל למעמד שלו ולהשפעה שלו על האנושות. הזרם היהודי בצינונות העובדת הוא זרם שלא מודעים אליו, שחזר גם לתנ"ך וגם למורשת של התורה שבעל-פה."

פרופ' שביד ממשיך לקשור את הצינונות העובדת עם פילוסופיה והגות יהודית כשהוא שב ומגדיר את עצמו כתלמיד של הזרם היהודי בצינונות העובדת, זרם שלא מודעים אליו; אבל יותר מכך, מדבריו עולה כי שילוב בין יהדות לסוציאליזם הוא הדרך הראויה, שיש להמשיך לפסוע בה, אף על פי שהוא מכיר בכך שלא נותר הרבה מתנועת העבודה שאליה השתייך ומהצינונות היהודית העובדת ששקעה בתהום הנשייה. השילוב בין סוציאליזם ליהדות, בין תנועת העבודה להגות יהודית, שנראים היום

אל הפגישה עם פרופ' אליעזר שביד, הוגה דעות ומחנך, מעמודי התווך בחקר מחשבת ישראל וחתן פרס ישראל, הגעתי בתחושת יראה ופחד, ואלה התפוגגו מיד כאשר נפתחה הדלת ואת פניי קיבל האיש בחום בביתו הצופה לעיר העתיקה. שמחתי לגלות אדם נעים וחברותי ובד בבד אדם חד וחריף, שלא מפסיק ליצור, לכתוב, לחשוב ולהאמין בערכים שרכש כנער.

השיחה נסבה סביב הכנס "מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי", שבו נשא דברים. שוחחנו על האפיקים שאליהם תחום הידע הזה צריך לפנות, הדרך שיש ללכת בה, על המצב הרצוי הרחוק מאוד מהמצוי. נקודת הראשית של שיחתנו הייתה הביוגרפיה האישית. המקום שנזרעו בו הזרעים לפעילות האקדמית הענפה שתבשיל מאוחר יותר.

"צמחתי בתנועת העבודה. התפתחתי על רקע הוויכוח בתוך התנועה בין האוריינטציה היהודית לאוריינטציה השמאלנית-קומוניסטית. היו אלה שני זרמים שנאבקו זה בזה. אני התחנכתי בבית ספר ותנועת נוער של זרם העובדים. הוריי, ובעיקר אבי, היו אנשים משכילים. אבי היה איש מלומד מאוד, סופר ומשורר בעל שורשים עמוקים מאוד ביהדות. אני רואה את עצמי כתלמידים של א"ד גורדון וברל כצנלסון, שגישתם הסוציאליסטית הייתה יהודית מיסודה וזיקתם למקורות הייתה עמוקה מאוד. גם בבית וגם בתוך תנועת העבודה קיבלתי הרבה ממקורות היהדות ולכן לא הייתה זו מהפכה בשבילי להגיע למחשבת ישראל."

הצינונות, כידוע, חרטו על דגלה לחדש את הקשר בין עם ישראל לארץ-ישראל, ושבה אל הראשית, אל התנ"ך, אך שביד טוען כי גם הזרם

המקצועית שבחר כאדם בוגר היא המשך טבעי של אותו נתיב שבו גדל והתפתח. הדברים שנשא בכנס "מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי", שבהם תיאר את מחשבת ישראל כפרויקט חינוכי, שהיעד שלה הוא "הנחלת התורה כמורשת מעצבת חשיבה ואורחות חיים" באמצעות חינוך המחנכים בבית הספר, הם לא רק משנה אידאולוגית אלא דרך חיים. הלכה המגולמת במעשה.

כשאני מבקשת ממנו להתייחס לדבריו, המאפיינים את מחשבת ישראל כפרויקט חינוכי, הוא בוחר להרחיב את השאלה:

"כאשר מדברים על פרויקט חינוכי שפורץ מתוך האקדמיה, יש לשאול כיצד האקדמיה תופסת את מקומה בתוך התרבות שבתוכה היא מתפקדת? במה היא רואה את תפקידיה? האם האקדמיה היא מגדל שן שבו בני אדם סגורים מסביבתם התרבותית ועוסקים במחקר טהור לשם המחקר עצמו ללא קשר לצרכים של אותה חברה של העם והמדינה?"

שביד בוחר לחזור לראשית:

"מלכתחילה התפיסה הייתה שהאוניברסיטה היא גוף משרת. כך עוד מימי האקדמיה של אפלטון ואריסטו. הם ראו את המוסדות האלה כמוסדות־על, שבהם התרבות היוונית-האתונאית מקבלת את הביטוי שלה ומתמודדת עם מכלול הבעיות הלאומיות-תרבותיות-חברתיות-פוליטיות של העם בכל התחומים".

תהליך הלימוד, לדבריו, הוא תהליך של חיפוש ולמידה בלתי־פוסקים. הגדרה הולמת מצד מי שפרסם למעלה מ־850 מאמרים ו־45 ספרים, ועוד ידו נטויה. שביד מתייחס לביטוי "תלמידי חכמים":

"אלה שאוהבים את החוכמה אינם חושבים שהם חכמים, אלא מחפשים אחרי החוכמה. אלוהים יודע את החוכמה אבל האדם צריך כל הזמן ללמוד כדי לחפש את החוכמה ולרדוף אחריה. זו תפיסה שליוחותית-חינוכית מיסודה. אהבת החוכמה היא

דרך חיים, חינוך הוא הוראה של דרך חיים. אפשר ללמד פילוסופיה בתיכון. את הרמב"ם, יהודה הלוי, רנ"ק, את אחד העם, מ"י ברדיצבסקי וביאליק, שהיה גם הוא הוגה דעות חשוב – את כל אלה למדתי בזרם העובדים, בבית הספר התיכון של בית ספר העובדים".

השינוי שאליו מכוון שביד כרוך במהפכה של ממש, בקו מנחה שונה לגמרי מהנהוג כיום, בשיבה למשמעות העמוקה של החינוך והעדפתו על פני ההתייחסות התועלתנית כיום:

"הניהול האקדמי הוא ניהול שנעשה בעיקר על ידי אנשי עסקים, ומתוך חשיבה כלכלית גרידא. מה שרווחי. וכידוע, מדעי היהדות והרוח אינם רווחיים. אם לא יחול רנסנס של החינוך בארץ, כל העסק אבוד. מערכת החינוך קרסה. היא לא מתפקדת עוד. זהו כישלון טוטאלי, ואי־אפשר לצאת מזה בעזרת הרפורמות החלקיות. נדרשת חזרה מחדש לתהליך החינוך. צריך לחזור להגדרה הקודמת של החינוך. בזה צריך להתחיל. לא צריך לדבר על הזדמנות שווה בשוק. כל עוד ימשיכו לדבר במושגים האלה – זה טמטום וזה יקרוס. חינוך זה סוציאליזציה תרבותית, משמעו הנחלת מורשת תרבותית. וברגע שיתחילו מחדש לחנך, יהיה אפשר לשנות גם את האוריינטציה בהשכלה הגבוהה ובכל התחומים. אבל צריך להתחיל בזה. צריך ללמד פילוסופיה בתיכון. באוניברסיטה יבואו ללמוד אלה שיתעניינו. הם יתעניינו אם בתיכון יעניינו אותם בזה. יהיו כאלה שיראו את תפקידם ואת בחירתם בתחומים האלה.

"אני לא משלה את עצמי. השינוי בתפיסת החינוך מתייחס למדיניות הכלכלית. כל זמן שלא יכבדו כל עבודה בארץ הזאת ויגיעו להבנה שכל עבודה נחוצה עליה להיות משולמת ולאפשר לעובדים בה לחיות בכבוד, ואין ליצור על יסוד זה פערים עמוקים בין המומחים הגדולים לעובדים פשוטים – אם

תפיסה זו לא תשתנה ולא נחזור לתפיסות של סוציאל-דמוקרטיה גם מבחינה חינוכית, לא ישתנה כאן דבר. התחרותיות בשוק היא שתקבע ולא יעזור לאף אחד כלום, מפני שהאוצר ימשיך לממן והוא זה שקובע. את זה צריך לשנות. על שר החינוך לקבוע ולא שר האוצר (!)".

שביד לא חוסך את שבטו מההתנהלות של האקדמיה ומערכת החינוך:

"כיום, לא מלמדים את הילדים דרך חיים. מקנים להם מקצוע כדי שיוכלו להרוויח. לעומת זאת, החינוך בעבר היה הוראת דרך חיים במובנה הכולל: הנחלת ערכים להשתלבותו של האדם בחיי המשפחה, הקהילה, העם. האקדמיה לא נבראה אלא לצורך זה. ואולם כאשר אקדמיות מתמסדות, יש נטייה של האנשים לראות את עצמם כזן מיוחד של בני אדם, שאין להם שום תפקיד בתוך החברה וזאת אף על פי שהם בטוחים שהחברה צריכה לתקצב אותם.

"מה תורמים מדעי הרוח לסביבתם? מהי שליחותם? שליחותם היא לעשות את האנשים לטובים יותר, לחנך. לחינוך יש כמובן שלבים שונים ויש דרכים שונות לחינוך. לחנך מבוגרים מצריך תהליך שונה מלחנך תינוקות. על האוניברסיטה לחנך את המחנכים, וזה תפקיד מיוחד שנדרש ממנו שיהיה ברמה מסוימת. ברמה תרבותית מסוימת. היא זו שמכשירה את מורי בתי הספר. לא רק במובן של המורים. אלא גם הסופרים, העיתונאים, הוגי הדעות. המנהיגים הפוליטיים שצריכים להיות בני אדם כדי שיוכלו להוביל אומה. היא צריכה לחנך את הצמרת המובילה".

החזון של שביד כולל לא רק הפצה של מחשבת ישראל בכלל והפילוסופיה היהודית בפרט בקרב תלמידי תיכון, אלא גם בתוככי האקדמיה. הוא קורא לשלב את תחומי הידע הללו עם דיסציפלינות אחרות היות שכל תחומי המדע התפתחו מן הפילוסופיה:

"בראשית היו אריסטו ואפלטון. ←

השיטות הפילוסופיות שלהם עסקו בכל מכלול המקצועות מתוך מאמץ לראות אותם בראייה כוללת. כל המקצועות היו פילוסופיים. עד עצם היום הזה אנשים מקבלים דוקטורט בפילוסופיה. זו אותה המסורת. עד מלחמת העולם השנייה היו שני מקצועות יסוד שכל אדם באוניברסיטה היה חייב ללמוד – פילוסופיה והיסטוריה – וזאת משום שהניחו שהם עושים את האדם לבן תרבות במובן הכולל של המילה, אדם שכל דבר אנושי חשוב לו. שצריך להתעניין בכל דבר אנושי מפני שתרבות היא ההתבטאות העליונה של היכולות האנושיות בכל הכיוונים השונים שלהן. אדם צריך להיות מומחה וללמוד ולהיות בן-תרבות, ובתוך ההקשר להתמחות באופן מיוחד באותו תחום שבו הוא יכול להיות יצירתי, שבו הוא לא רק קונה תרבות אלא מסוגל לתרום לה משהו ולפתח הלאה את התרבות שהוא נוחל על מנת שימשיך ליצור בתוכה ולפתח אותה.”

היום, לצערנו, המצב שונה, ואנשים מתמחים בתחום אחד צר:

”הציוויליזציה המדעית-טכנולוגית קפצה קפיצת מדרגה ענקית, ורמת השכלול של כל מקצוע בפני עצמו נעשתה כה גבוהה, שהניחו שכדי לעשות אדם למומחה בתחום המקצועי שלו יש לרכז אותו כולו בתחום המוגבל שלו. בימינו את רואה פרופסורים שלא יודעים שום דבר על שום עניין פרט לתחום מסוים. הם עמי ארצות מושלמים בכל תחום פרט לתחום אחד. הכיוון הזה הפך לדרסטי ברגע שמניחים שהתועלת החומרית שאת מפיקה מדברים היא הדבר העיקרי. אתה אומר – לא חשובה השכלה כללית, צריך שהאיש הזה יוכל לעשות את העבודה שלו. וכולם מאושרים. אבל הוא לא יודע כלום מסביב ואת התוצאות שיש לזה אחר כך בשדה האתי, החברתי, התרבותי אפשר לראות כיום בכל התחומים. לדעתי זה אסון.

בשבעים השנה שעברו מאז מלחמת העולם השנייה, האנושות יודעת פי עשרה בתחום המדעים והטכנולוגיה. רק נשאלת השאלה מה עושים עם זה? אפשר להציל ואפשר גם לקבור את האנושות בהישגים טכנולוגיים. מי שמסתכל היום נוכח שבשלב ראשוני מאוד התגליות החדשות מועילות אבל לאחר מכן משתמשים בהן כדי להזיק יותר מכדי להועיל. איש אינו חושב על התוצאות המצטברות אך הן איומות, מפני שנותנים את הכלים לבני אדם שאינם מסוגלים לשלוט על עצמם לא מוסרית ולא תרבותית.”

כשאני מתייחסת לדברים שנשא ד"ר חנוך בן-פזי, ושואלת את פרופ' שביד על אופי הלימוד המבוקש, הוא שב ופורס את משנתו. שביד גורס כי הלימוד ההיסטורי צריך להיות הבסיס, ועליו להיעשות מתוך רגישות ועניין אמיתי כחלק מתהליך של התפתחות מחשבתית.

”הקשר בין הלימוד ההיסטורי לבין הלימוד העיוני הכללי ביסודו הוא מתודולוגי. היסטוריה בימינו אינה תולדות אלא דברי הימים. המאורעות המרכזיים או הדברים החשובים שהתרחשו יום אחרי יום. רואים זאת כבר בספר בראשית. ביום הראשון בוראים את האור ואחר כך את הרקיע, הכוכבים, הצמחים. כל הדברים המתארכים בכל יום ויום.

המילה היסטוריה בעידן היווני – משמעה חקר. מחקר. כל מקצוע מדעי מתחיל בהיסטוריה. אריסטו, למשל, התחיל בהיסטוריה נטוראליס: מסדרים את המינים כך שאפשר לראות את קשרי ההתפתחות ביניהם. כך זה התחיל. במובן זה, כל מדע מתחיל בהיסטוריה שלו, בהצטבר הדעת הבסיסי הנערך לפי סדר מסוים שמתגלה בו. שהרי כשאנחנו רוצים להבין דבר מה עלינו לראות את החוקיות הנשקפת מתוכו. לכן כצעד ראשון יש לפרוס את המידע בצורה מסודרת כדי להבין את החוקיות, את הלוגוס הפועל בו. זה התהליך.”

לצד הלימוד ההיסטורי הבסיסי, המטרה הסופית, המהות, היא מתודיקה שנקראת "היסטוריוסופיה" – צירוף של פילוסופיה והיסטוריה.

”בעולם, המגמה היא 'היסטוריוסופיה'. צירוף של פילוסופיה והיסטוריה, מפני שתהליכים תרבותיים מתפתחים באופן היסטורי. אני מבין בהחלט את מה שחנוך בן פזי רוצה. הוא אינו מסתפק באותם היבטים שהם היסטוריים במובן הטכני של המילה. אתה קובע שהיצירה הזאת נוצרה בשנה מסוימת והושפעה מ... אני מסכים שלא די בזה. לא די בזה גם מבחינה היסטורית, לא רק עיונית. איננו יכולים להתנתק מן הנתון ההיסטורי. זה הכלי שבידינו. עצם העניין הוא שיצירות רוח נובעות זו מזו, מתפתחות זו מזו ומשפיעות זו על זו, זו המהות. רק צריך לעסוק בזה בצורה מעמיקה. לא להסתפק בסידור כרונולוגי – לא רק מה אלא גם איך השפיע? באיזו צורה? מה ההבדל בין המקור לתוצאה? – ברגע שעושים זאת, מקבלים את מלוא המשמעות ההיסטוריוסופית שלו.”

שביד מתייחס לדבריו של פרופ' פינס, שד"ר אבינועם רוזנק בחר להביא בטקס פתיחת הכנס, לפיו פילוסופיה יהודית היא מעין טפילה של הפילוסופיה הכללית. שביד הופך את הקערה על פיה, ומתאר את הפילוסופיה היהודית כאוניברסאלית. ההתייחסות של הוגים יהודים לפילוסופים כלליים היא לא בבחינת טפילות, אלא בבחינת תיקון והגשמת שליחותו של עם ישראל בקרב העמים.

”פילוסופיה היא במהותה דיסציפלינה אוניברסאלית, היא מדברת על האנושי. העם היהודי הוא עם של סינתזה. גדולתה של היהדות היא השאיפה לאוניברסאלי, והשאיפה לאוניברסאלי היא השאיפה לסינתזה גדולה. מה זה עם נבחר? עם נבחר זה עם של האנושות – זה עם נבחר.”

שביד ממשיך עם דוגמאות קונקרטיים, וקושר בין היות מחשבת ישראל פרויקט פילוסופי לבין היותה

פרויקט חינוכי. נדמה כי בעוד התייחסותו למחשבת ישראל היא כאל פרויקט חינוכי ברמה הארצית, הפילוסופיה היהודית היא פרויקט פילוסופי-חינוכי שמטרתו להיטיב עם האנושות ברמה האוניברסאלית:

"תראי, גם התלמוד הוא בבלי והקבלה ניא-פלטונית. היהדות נכנסה לדיאלוג. הרמן כהן לא נשען על קאנט, הוא תיקן אותו. הוא הציל אותו מהמתקפה עליו, והוא הפך להיות אחד הפילוסופים המפורסמים באירופה כולה. מנדלסון היה פילוסוף אירופי, לרמב"ם השפעה

אוניברסאלית וגם לוינס הוא פילוסוף כללי ולא רק יהודי. יותר מכך: גם משה רבנו הפך להיות משפיע באנושות כולה, והוא התחנך בבית פרעה. צריך להתנער מדרך החשיבה הפרובינציאלית. חיפוש האמת הוא עניין אוניברסאלי, להאמין באלוהים משמעו לחפש את האמת וזה עניין אוניברסאלי. אנחנו קודם כל בני אדם ורק אחר כך אנחנו בני עמים. וזה כתוב בתורה. תורת היהדות הביאה לעולם את מושג האנושות. את הרעיון שכל בני האדם מקורם באדם הראשון, באדם אחד. הרעיון

הזה הוא הרעיון של תורת ישראל. היא שהביאה אותו לעולם".

מכאן הוא בוחר לסכם את השיחה באותו המסר שמופיע לכל אורכה:
"הסך הכול שלנו הוא להבין שמחשבת ישראל היא פרויקט חינוכי, שאנחנו זקוקים ברוח זו לרפורמה עמוקה שתיישם מחדש את התפיסה הזאת בחינוך הישראלי, מדרגת בית הספר התיכון אל האוניברסיטה. וגם בתוך האוניברסיטה – בתחומים השונים. שהכלכלנים, למשל, ידעו לראות את הקשר בין כלכלה לפילוסופיה".

חִירוֹנָה

שלמה אביו

אַמְנָם נְפֹוצָה אִם וְעִיר מְלַח צוֹרֵב, רוּחַ זוֹרָה.
בְּכָל נֶמֶל וְחוֹף נִדָּח לְלֶכֶת וְלִרְחֹק מִמֶּנּוּ
כָּכָל אֲשֶׁר יִקַּף הַזָּמָן. צֶלֶף הַנֶּאֱחָז בְּקִיר
בְּצַפְרֵי שֶׁרֶשׁ הַיֵּינוּ בְּךָ דּוֹרוֹת לְאִין מִסָּפֵר,
עַד שֶׁהִיָּתָה לְנִמְרָה הָעִיר אֶת גּוֹרֵיהָ טוֹרֶפֶת –
סִפְרָד אִם אֶכְזָרִית! סִפְרָד אִם בּוֹגְדָה!
לִילָה כָּבֵד וּמְאַחֵר נּוֹקֶפֶף לִבָּהּ, חִירוֹנָה,
כִּהְכּוֹת מָטָר עַל מִי נָהָר עָכוּר יֵלֶךְ בָּכָה
לְמִרְגְּלוֹת עִיר עֲתִיקָה, עִיר נְדוּנָה לְזִכּוֹר.

צֶלֶף וְצֶלֶף סוֹטֵר פָּנֵי מְמָטָר עָרֵב בְּסִמְטוֹת,
עָנָן נִשְׁבֵּר פֶּתָאִם עַל רֹאשׁ סִגְרִיר בְּקִיץ,
וּמִרִיר בְּעִיר הָעֲתִיקָה הָאֲוִיר רוּחַ הַזְּכָרוֹנוֹת.
וְכִמוֹ אִין דֵּי בִּמְוַעֲקָה הַפְּרִטִית, הַמְצַטְבֶּרֶת –
מִפְצִירִים בִּי מִגְרָשִׁים, צָבָא צִלָּלִים מִהָעֶבֶר,
אֶת חִירוֹנָה עִירָם לָחֵן גִּעְגּוּעִים אֶל הַנֶּהָר.
חִלּוֹנוֹת בֵּיתָם דּוֹמְעִים בְּזִכָּרָם, כְּמוֹ עוֹדָם
מְעוֹנוֹת עֲנִי חוֹסִים כָּאֵן, בַּחוּדְרִיהָ, בְּצֵל חוֹמָה,
בְּקֵן קֵר יוֹנָה הוֹמָה תִּקְוֹן חֲצוֹת, גְּלוֹת שְׂכִינָה.

שלמה אביו, **ניווט בגבעות גורל**, תל אביב 2007, עמ' 30.

כנס החוגים למחשבת ישראל

ימי ראשון-שני, ב'-ג' בשבט תשע"ז
29-30 בינואר 2017

ערב פתיחה חגיגי

יום ראשון, ב' בשבט תשע"ז, 29 בינואר 2017
אודיטוריום, בניין מוסיקה (1005), אוניברסיטת בר-אילן

18:30-19:00 התכנסות וכיבוד קל

19:00 דברי ברכה

הרב פרופ' דניאל הרשקוביץ, נשיא האוניברסיטה
פרופ' מרים פאוסט, רקטור האוניברסיטה
פרופ' אליהו עסיס, דיקן הפקולטה למדעי היהדות
ד"ר אבי אלקיים, ראש המחלקה למחשבת ישראל

מושב פתיחה:

רב שיח: מחשבת ישראל כפרויקט פילוסופי
יו"ר: רונית עיר-שי
משתתפים: אליעזר שביד, זאב הרוי, חנוך בן פזי, אבינועם רוזנק

21:00 תכנית אמנותית

"דרכים"

מארק אליהו - קמנצ'ה ובגלמה.
אמן אורח: אלדד ציטרין - פסנתר וקלידים.

יום שני, ג' בשבט תשע"ז, 30 בינואר 2017

בניין הרב יעקובוביץ (רוח-1002), אוניברסיטת בר-אילן

מושבים 12:00-13:30			מושבים 10:00-11:30		
הגות יהודית בימי הביניים חדר 061	מחשבה והגות בצפון אפריקה חדר 305	הגות ציונית וציונית דונית חדר 405	הגות יהודית בעת העתיקה חדר 305	קבלה חזונית חדר 202	הגות יהודית במאה העשרים חדר 405
יו"ר: יהודה הלפר	יו"ר: שמעון אוהיון	יו"ר: זאב גריס	יו"ר: מיכל בר-אשר סיגל	יו"ר: ציפי קויפמן	יו"ר: יעקב קולר
אריאל מלאכי הילכו שניים יחדיו? דיאלקטיקה אריסטוטלית וספר הכוזרי	מיכל אוהנה הגות יהודית בפאסט בדורות שלאחר גירוש ספרד - מאפייני צורה ותוכן	ניחם רוס המטאפורה 'חבית ויין' במשנתו של אחד העם: על שינוי-ערכים ביהדות ונאמנות למקור	אלעד פילר המראה האלוהי המשולש אצל פילון והשילוש הנוצרי	יוסי חיות מספרות לספרות: הרהורים על צורות קבליות	אסתר שלמון פרשנות הרב דסלר לטענות אברהם נגד אבימלך: תגובה לשוואה והגות על המוסריות
דרור ארליך לשאלת מעמדו הנבואי של דניאל בהגות היהודית בימי הביניים	ירון נעים שיטתו הביקורתית-שכלתנית של הרב כלפון משה הכהן מג'רבא בפירושי השונים	אמיר משיח העבודה במשנת הרב יצחק ניסנובים	עדיאל קדרי משנת הסיום של מסכת עדויות - פרק בתולדות המחשבה המשיחית?	אליעזר באומגרטן הנה עין הנביא ידמה - נבואה, קבלה ודימוי חזונית אצל רמח"ל	צחי סליטר בני עליון הנמלטים מן ההפיכה - אנרכיזם ואינדיבידואליזם בהגותו של שמואל אלכסנדרוב
רמי ריינר ר' חיים כהן: ארץ ישראל, אשכנז, צרפת	דפנה חורב-בצלאל תגובתו של הרב משה כלפון הכהן למלחמת העולם הראשונה ולהקמת חבר הלאומים	נדב ברמן שיפמן רח"ה וה-Fallibilism: אור פרגמטי חדש על רעיון ישן במחשבת ישראל	מיכאל שניידר זהורו של אדם הראשון ב'קדמוניות המקרא'	אורי ספראי 'בהיות שבתפילות יש הרבה דברים של שמות הקדש לכן ציירתי זה האילן' - על אילנות וכוונות התפילה	זאב גריס הגותו של שמעון ראבידוביץ: בין חיוב הגולה להכרה במרכזיותה של מדינת ישראל
שועי רו אתיקה נודדת: הדוידן של מסורות רציונליסטיות באתיקה לשפיוזה			מנחם קלוש דרכי המקדש של הפרצופים ומיקומם באילנות ר מאיר פאפירש		

הפסקת צהריים 13:30-14:30

מושבים 16:30-18:00			מושבים 14:30-16:00		
הקבלה בימי הביניים ובתקופת הרנסנס חדר 201	הגות יהודית במאה ה-19 חדר 405	הגות יהודית במאה ה-20 חדר 405	פילוסופיה יהודית וקבלה במאה העשרים חדר 01	חסידות והשכלה חדר 202	הגותם של הראי"ה קוק ותלמידיו אולם 405
יו"ר: אבי אלקיים	יו"ר: חנוך בן פזי	יו"ר: ניחם רוס	יו"ר: יצחק הרשקוביץ	יו"ר: אוריאל גלמן	יו"ר: אהוד נהיר
דפנה לוין 'חשק שלמה' לר' יוחנן אלימנו - לקראת הכנת מהדורה מדעית	אהרן שאר-ישוב עקרון הראשית בהגות היהודית בעת החדשה	אהוד נהיר 'תיקון' - האתגר השפיוני בכתבי הרב קוק	אוריאל ברק הראי"ה קוק וקריאתו בכתבי מקובלים	עדיה הדר מקצב ודפוק בתפוסת המוסיקה בחסידות: עיון משווה	צמח הלפרין בעיית הסכימאטיזם והצלם הלוריאני במשנת הרב הנזיר
ביטוי רואי מריבו לגודש: מספרות הזוהר לכוונות האר"י	יעקב קולר 'קול שופר של משיח' - התקבלות של גוטוולד אפרים לסינג אצל הוגים יהודים בגרמניה בין 1830 ו-1929	חגי שטמלר 'מאחורי התיאוריה המופשטת מתגבש המעשה מאליו' - על הפילוסופיה של הראי"ה קוק ועל חשיבות העיסוק ברוח	אלי שיינפלד לשון הקודש: החזרה לעברית ביצירתו של עמנואל לוינס	יהונתן גארב תורת הנפש בכתביו המוקדמת של רמ"מ שניאורסון	חגי שטמלר 'מאחורי התיאוריה המופשטת מתגבש המעשה מאליו' - על הפילוסופיה של הראי"ה קוק ועל חשיבות העיסוק ברוח
רות קרא-איונוב קניאל יחסי "השלח" ו"המשלח" בספר מערכות האלוהות - פסיכופואטיקה ומגדר	יהודע עמיר מושג הדת של אברהם בן נחמן קרוכמל	חגי שטמלר 'מאחורי התיאוריה המופשטת מתגבש המעשה מאליו' - על הפילוסופיה של הראי"ה קוק ועל חשיבות העיסוק ברוח	יונתן מאיר ר' יהודה ליב אשלג והקבלה בפולין	ציפי קויפמן מעשה מאבידת בן מלך - עיון בסיפוריו ה'ברסלבריים' של יוסף פרל	

הכנס מתקיים בחסות קרן מ.ג. לוין

פרטים והרשמה:

המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן. עינת צוקרמן 03.5318421 / 03.5318257
מיייל eynat.zuckerman@biu.ac.il Jewish-Philosophy.Dept@biu.ac.il

עורכי הכנס:

ד"ר אבי אלקיים וד"ר אוריאל ברק